

12. Про лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 16. – Ст. 68.
13. Про фінансовий лізинг: Закон України від 11 грудня 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 8.

УДК 347.721/725

К. В. Денисенко

СУБ'ЄКТИ МАЙНОВИХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

На сьогоднішній день жоден із видів суспільних відносин не зумовив такого розмаїття визначень, поглядів та дискусій, як корпоративно-майнові правовідносини і, відповідно, їхні елементи. Коло суспільних відносин, які за їхнім предметом вважають корпоративними, виникло у зв'язку з реформуванням економіки України, закріпленням в основоположних нормативних актах прав і свобод людини, у тому числі права на створення юридичної особи та права на зайняття підприємницькою діяльністю шляхом створення різного виду юридичних осіб. Корпоративні правовідносини та їхні елементи це одна з найцікавіших та жваво обговорюваних у правознавстві тем. Зважаючи на те, що протягом останніх років у вітчизняному законодавстві відбулися кардинальні зміни, зокрема набрав чинності з 01.01.2004 р. новий Цивільний та Господарський кодекси України, проблематика корпоративних правовідносин є дуже актуальною. При цьому одним із найбільш цікавих аспектів зазначеної проблематики є питання про суб'єктів. Ця тема вже досліджувалася, повністю або частково, у працях українських науковців. Значний внесок зробили такі дослідники, як І. Спасибо-Фатеева, Н. Гнусь, В. Щербина, О. Вінник, В. Луць, Кравчук, О. Крупчан, В. Васильєва, Н. Кобецька, В. Яроцький, О. Кібенко та ін.

Разом із тим здається доцільним ще раз провести дослідження, метою якого є більш глибокий, систематизований аналіз, та встановити коло осіб, які є суб'єктами корпоративних правовідносин відповідно до чинного законодавства.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи або організації, а також громадяни. Разом з тим ця стаття передбачає участь та право на заснування господарського товариства іноземними громадянами, особами без громадянства, іноземними юридичними особами, а також міжнародними організаціями на рівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України.

На стадії створення господарського товариства між особами, які вступають в об'єднання і створюють тим самим новий суб'єкт, формуються певні правовідносини, що поєднують у собі ознаки як зобов'язальних, так і майнових відносин.

На етапі створення, зокрема, акціонерного товариства його суб'єктами, перш за все, є засновники. Вони укладають між собою договір та визначають

порядок здійснення спільної діяльності щодо створення акціонерного товариства, роблять повідомлення про намір створення останнього, здійснити підписку на акції, провести установчі збори та державну реєстрацію. Такі відносини складаються між засновниками і передплатниками на акції. Останні повинні внести на рахунок засновників не менше 10% вартості акцій, на які вони підписалися, а засновники, у свою чергу, видають їм письмове зобов'язання про продаж відповідної кількості акцій. У закритих акціонерних товариствах, певним чином, вони складаються тільки між засновниками, які розподіляють між собою всі акції товариства; у товаристві з обмеженою та додатковою відповідальністю, а також у повному та командитному товаристві – між учасниками, які в даному разі виступають засновниками товариства [8]. Згідно з цим ми можемо відокремити ще одного суб'єкта корпоративних правовідносин – учасника товариства. В акціонерному товаристві учасником виступає акціонер як власник акцій. О. Крупчан зазначає про статус акціонера: по-перше, як власник цінних паперів акціонер володіє правами щодо володіння, користування та розпорядження належними йому акціями; як учасник товариства акціонер наділений правами, що виникають на підставі членства в товаристві [6].

Суб'єкти корпоративних правовідносин мають право призначати своїх представників для участі в корпоративних правовідносинах. Так, за ЦК України акціонер має право призначати свого представника для участі в зборах. Цей представник може бути як постійним, так і тимчасовим. Акціонер має право у будь-який момент змінити свого представника у вищому органі товариства. Представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства. Здійснювати свої корпоративні права акціонер може і на підставі довіреності. Що ж стосовно акціонера – юридичної особи, то довіреність підписується його керівником або іншою особою, уповноваженою на такі дії згідно із статутом, з прикладенням печатки. Що ж відносно акціонера – фізичної особи (громадянина), то це менш складна процедура: довіреність оформлюється нотаріально. Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах акціонерів може бути посвідчена реєстратором або правлінням акціонерного товариства (ст. 41 ЗУ «Про господарські товариства»). Визначеною уповноваженою особою з управління корпоративними правами держави може бути громадянин або юридична особа, що визначена за результатами конкурсу (порядок проведення зазначеного конкурсу встановлюється Кабінетом Міністрів України), з якою відповідний центральний орган виконавчої влади укладає договір доручення управління корпоративними правами держави (ст. 170 ГК України).

Особливу роль у корпоративних правовідносинах відіграє держава. Відповідно до ЗУ «Про власність», акція виступає об'єктом права власності фізичних, юридичних осіб чи держави, а акціонер її власником. Права акціонерів щодо акціонерних товариств виникають з відносин володіння акцій (права на частку у статутному фонді, права на участь в управлінні справами, права на корегування діяльністю товариством, права брати участь у розподілі майна в разі ліквідації товариства та інші) [7]. Тому що в процесі приватизації в Україні

було створено велику кількість відкритих акціонерних товариств, у статутному капіталі збереглася частка державного майна. Держава виступає в корпоративних правовідносинах і як суб'єкт державного (правового) регулювання (управління) і як безпосередній учасник (акціонер) в особі спеціально уповноважених органів та їхніх посадових осіб. За останні роки зріс рівень регулювання (управління) підприємницької діяльності, ці функції покладені на Антимонопольний комітет (у межах зазначених йому повноважень) та Фонд державного майна України. Держава має право бути учасником та засновником товариства, тільки якщо державна установа або організація, крім бюджетного фінансування, має інші доходи і за їх рахунок може формувати статутний фонд господарських товариств (ч. 3 ст. 13 ЗУ «Про господарські товариства»).

Позиція І. Спасибо-Фатєєвої полягає в тому, що між акціонерами корпоративних правовідносин не виникає [9]. Але здається, що корпоративні правовідносини між акціонерами все ж існують. Ми можемо це спостерігати у правовідносинах, котрі виникають на загальних зборах акціонерів. За ЦК, є обов'язковість проведення загальних зборів акціонерів не рідше одного разу на рік (ч. 5 ст. 159), інші вимоги до загальних зборів ми бачимо у ст. 45 ЗУ «Про господарські товариства», де загальні збори акціонерів скликаються також не рідше одного разу на рік, але в частині, якщо інше не передбачено статутом товариства. Оскільки загальні збори все ж таки є обов'язковістю в діяльності товариства, а їх учасниками виступають акціонери, які на цих зборах вирішують будь-які рішення щодо функціонування на всіх етапах та у всіх сферах цього товариства, то ми бачимо, що правовідносини між акціонерами все ж виникають.

Цікаве розмежування суб'єктів надає О. Вінник, виходячи з розуміння поняття корпоративних правовідносин як таких відносин, які виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих (кредитори, споживачі, наймані працівники, територіальні громади, держава в особі уповноважених органів) членів і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [8]. Серед дуже широкого визначення кола суб'єктів є такі, яких важко віднести до суб'єктів корпоративних правовідносин – це споживачі, які є учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 2 ГК України). Разом із тим здається доцільним звернути увагу на такий вид суб'єктів, як наймані працівники, які об'єднуються в трудові колективи. Сучасні економічні дослідження японських, західноєвропейських підприємств показали вагомий зв'язок в участі трудових колективів в управлінні товариствами, збільшенні ефективності виробництва, у встановленні ефективного контролю за діяльністю керівників підприємств [4]. Отже, ми можемо зауважити, що віднесення працівників до суб'єктів корпоративних правовідносин є доцільним. У зв'язку з цим необхідно приділити увагу трудовим колективам у законодавстві, а саме розширити права останніх на участь в корпоративному управлінні, захисті значних приватних інтересів та інтересів публічних, зростанні рівня законності на підприємствах, забезпеченні соціально-економічного розвитку. С.М. Грудницька пропонує ввести у всіх крупних

підприємствах, незалежно від різновиду, наглядову раду за участю трудових колективів [4].

Відповідно до ст. 114 ЦК України, учасниками господарського товариства може бути фізична або юридична особа. Разом із тим певною мірою законодавство обмежує права деяких осіб щодо участі в господарських товариствах. Необхідною умовою участі особи в корпоративних правовідносинах є перш за все наявність у неї правосуб'єктності, яка, у свою чергу, складається з двох елементів – правоздатності та дієздатності. Тобто суб'єктивне корпоративне право виникає на основі правосуб'єктності, а тому що для створення корпоративних правовідносин має бути наявність суб'єктивних корпоративних прав, ми бачимо, що тільки за наявності правосуб'єктності виникає можливість корпоративних правовідносин.

Фізичним особам, які бажають бути учасниками юридичних осіб і які досягли 16 років, спочатку необхідно отримати письмову згоду на це батьків, піклувальника або органу опіки та піклування. За наявності вказаної згоди така особа набуває право на реєстрацію її як підприємця (ч. 3 ст. 35 ЦК України). Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на всі цивільні права та обов'язки (чч. 3, 4 ст. 35 ЦК України). Також цікавим фактом у набутті повної дієздатності та права на самостійне зайняття підприємницькою діяльністю особи, яка не досягнула 18 років, повноліття, і яка не потребує письмової згоди на реєстрацію як підприємця від батьків, піклувальника або органу опіки та піклування згідно з ч. 2 ст. 34 ЦК України, є той факт, що особа, котра уклала шлюб до досягнення 18 років, визнається повністю дієздатною. Отже, у такому разі неповнолітня особа (підприємець) може бути засновником та учасником юридичної особи (у тому числі господарського товариства), якщо це не заборонено законом чи установчими документами юридичної особи. Вона може самостійно вчиняти правочини, спрямовані на безкоштовне одержання майна у власність за винятком транспортних засобів і нерухомого майна. Інші правочини особи віком від 14 до 18 років можуть вчиняти виключно за згодою на це своїх батьків (усиновлювачів), піклувальників. Для здійснення неповнолітніми угод щодо транспортних засобів і нерухомого майна повинна бути письмово нотаріально засвідчена згода батьків (усиновлювачів), піклувальників. При цьому слід враховувати положення ст. 64 ЦК України, яка дає виключний перелік щодо фізичних осіб, які не можуть бути опікуном або піклувальником. Порядок обмеження цивільної дієздатності неповнолітньої особи встановлюється Цивільно-процесуальним кодексом України (гл. 34).

Таким чином, неповнолітні особи можуть бути суб'єктами зазначених правовідносин, але на вчинення деяких правочинів, наведених вище та зазначених у законі, вони мають отримувати згоду батьків (усиновлювачів) та піклувальників.

Що стосується фізичних осіб, то деяких з них законодавство обмежило в праві на зайняття підприємницькою діяльністю. Ці обмеження встановлюються багатьма законодавчими актами України (наприклад, у Законах «Про державну службу», «Про боротьбу з корупцією», «Про прокуратуру»).

Нині Господарський кодекс України в частинах 2, 3 ст. 89 закріпив обмеження щодо поєднання однією особою посад, зазначених у цій статті, а також обмеження щодо посадових осіб товариства, якими не можуть бути особи, службову або іншу діяльність яких визнано Конституцією України та Законом несумісною з перебуванням на цих посадах, а також особи, яким перебування на відповідних посадах заборонено рішенням суду.

Суб'єктом корпоративних правовідносин можуть бути як фізичні особи, так і юридичні. Зокрема, якщо товариство – власник майнових прав (акцій, часток) іншого товариства, то воно – повноправний учасник корпоративних правовідносин. Законодавством України встановлено певні обмеження щодо юридичних осіб, учасників. А саме ЦК України у ч. 2 ст. 141 закріплює, що товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) не може мати єдиним учасником інше товариство, учасником якого є одна особа. Особа може бути учасником тільки одного ТОВ, яке має одного учасника. Юридичні особи у своїй діяльності керуються статутом, а тому вони можуть виступати акціонерами чи учасниками товариства в разі, якщо таке право передбачене їхніми статутами і законодавство не встановлює явних обмежень чи заборон. Цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду. Філії чи представництва не є юридичними особами, тому не є вони й суб'єктами корпоративних правовідносин. Вони лише наділені майном юридичної особи, що їх створила, і діють на підставі затвердженого нею положення [8].

Відповідно до ст. 135 ЦК, господарське товариство, крім повних і командитних товариств (КТ), може бути створене однією особою, яка стає його єдиним учасником. У повному товаристві учасниками є особи, які займаються підприємницькою діяльністю і яким доручають ведення справ. У командитному товаристві учасниками є особи, які здійснюють від його імені підприємницьку діяльність, мають сукупний розмір часток у майні, здійснюють управління справами КТ; учасники в цьому разі виступають як вкладники КТ, які наділені корпоративними правами і діють від імені КТ за наявності доручення.

Доходячи висновків, можна зазначити те, що законодавець у більшості випадків керується поняттям «акціонер», у якому він охоплює найважливіші аспекти взаємозв'язку акціонерів з акціонерним товариством, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, держава через зазначені та уповноважені органи, які є власниками акцій, а також як засновники, так і учасники акціонерних товариств.

Отже, суб'єктами корпоративних правовідносин є учасники господарських товариств, які беруть участь у створенні, функціонуванні та припиненні цих установ.

Література

1. Цивільний кодекс України: Коментар. – Х., 2004. – 856 с.
2. Господарський кодекс України: Офіц. видання. – К., 2006.
3. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 року // Відомості Верховної Ради України – 1991. – № 49. – Ст. 682.

4. Грудницькая С.Н. Проблемы развития законодательства Украины // Экономика и право. – 2004. – № 3. – С. 93-99.
5. Здоронок Г. Основні аспекти діяльності акціонерного товариства. – Запоріжжя, 2005. – 222 с.
6. Крупчан О. Публічні і приватні засади у сфері корпоративних правовідносин // Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток: Зб. наук. пр. за матеріалами міжрегіон. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 26-27 вересня 2003 р. – К., 2004. – 428 с.
7. Порошенко П. Правовий статус органів, які здійснюють управління корпоративними правами // Господарське право. – 2001. – № 4. – С. 3-5.
8. Сарақун І. Суб'єкти корпоративних правовідносин // Господарське право. – 2005. – № 3. – С. 16-20.
9. Спасібо-Фатеева І.В. Правова природа корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 3.

УДК 347.256(477)

В. О. Кутателадзе

ПРАВО ЗАБУДОВИ НА ЧУЖІЙ ЗЕМЕЛЬНІЙ ДІЛЯНЦІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Процес реформування цивільного законодавства, що відбувається в Україні, пов'язаний з відродженням приватних засад правового регулювання суспільних відносин. Значною мірою він стосується одного з центральних інститутів цивільного права – права власності та пов'язаних з ним речових прав. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) передбачає запровадження відмінних від права власності організаційно-правових форм панування над речами та створення узгодженої системи речових прав. Зазначена система включає поряд з іншими речовими правами інститут права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій).

Вказаний інститут сформувався ще у Стародавньому Римі. За часів радянської влади цей інститут офіційно не визнавався, хоча фактично існували цивільні відносини (право забудови), подібні до тих, що складають його зміст. Відродження системи речових прав, що включає не лише інститут права власності, але й інші види речових прав, стала поштовхом для переосмислення підходів до регулювання останнього, особливо в контексті встановлення його співвідношення з обмеженими речовими правами на чуже майно, які суттєвим чином впливають на обсяг майнових правочинностей власника, зумовлюючи значне їх зменшення.

Режим речових прав на чуже майно не однаковий щодо окремих їх видів. Ці права за сутністю, обсягом і за змістом істотно різняться, хоча й мають багато спільного. Зокрема, це стосується суперфіцію, котрий, будучи видом прав на чужі речі в широкому значенні цього поняття, разом із тим має низку істотних відмінностей від сервітутів як прав на чужі речі у вузькому (спеціальному) значенні цього поняття.

Актуальність дослідження інституту права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцію) зумовлена низкою обставин, поміж яких